

образования этапам онтогенеза ребёнка. *Педагогические технологии*. 2009. № 1. С. 16–26.

31. Пиаже Ж. Психология интеллекта. *Избранные психологические труды*. Москва : Межд. пед. академия, 1994. С. 51–235.

32. Пономарёв Я. А. Психология творчества. Москва : Наука, 1976. 303 с.

33. Роджерс К., Фрейберг Д. Цель – полноценный человек. *Свобода учиться*; пер. с англ. Москва : Смысл, 2002. С. 438–460.

34. Тихомиров О. К. Психология мышления. Москва : МГУ, 1984. 272 с.

35. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. Томск: ТГУ-Москва : «Барс», 1997. 392 с.

36. Шрагина Л. И. Логика воображения. Одесса : Черноморье, 1995. 111 с.

37. Яновська Т. А. Вплив інтегрованої освіти на особливості розвитку мислення учнів початкових класів : метод. рекомендації для практик. психол. і вчителів початк. класів / Т. А. Яновська; за ред. В. Ф. Моргуна. Полтава, 2007. 62 с.

Відомості про автора:

Моргун Володимир Федорович – кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, заслужений працівник освіти України.

УДК 373.5.015.31:140.8

Білик Н. І., м. Полтава

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМПОНЕНТ У НАУКОВІЙ КАРТИНІ СВІТУ ТА ОБРАЗІ СВІТУ СТАРШОКЛАСНИКА ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Приділяється увага компонентам змісту освіти, що забезпечують формування творчих рис особистості старшокласника, його досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності. Розглядаються складники літературного компоненту: емоційно-ціннісний, літературознавчий, культурологічний, компаративний, які розвиваються під час комунікативної діяльності й забезпечують успішне засвоєння матеріалу, підвищують рівень мотивації старшокласників, сприяють розвитку відповідних навичок. Сучасний урок у закладах загальної середньої освіти повинен вирізнятися особливою емоційною атмосферою і перетворитися на повноцінний тренінг формування емоційного інтелекту.

Ключові слова: наукова картина світу, образ світу старшокласника, літературний компонент, емоційний інтелект.

Author paid her attention to the components of the content of education, which ensure the formation of the personality traits of the senior school students, their experience of emotional and value attitude to reality. Author describes components of the literature: emotional-value, literary, culturological, comparative, those should be trained during communicative activity and help to achieve successful education results, improve the level of motivation of senior school students, promote the development of appropriate skills. A modern lesson at the general secondary education should be conducted in special emotional atmosphere and be a full-fledged training for the formation of emotional intelligence.

Key words: scientific picture of the world; the image of the world of senior school students; literature component; emotional intelligence.

Постановка проблеми. У кінці ХХ століття сформувалося припущення, що існує деяка сукупність здібностей, які дозволяють людині продуктивно взаємодіяти з іншими людьми на

основі розуміння, інтерпретації і контролю власних емоцій та емоцій інших людей. Система таких здібностей отримала назву «Емоційний інтелект» (EQ) (І. Андреева) [1].

До цього часу увага науковців була прикута до так званого IQ (коефіцієнту інтелекту), який вказує на рівень розумового розвитку, знань, умінь, навичок. Було відкрито, що в розвитку гармонійної особистості людини «емоційний інтелект» відіграє важливу роль. Вчені стверджують, що IQ тільки на 20% впливає на життєвий успіх, а 80% припадає на інші чинники, що сукупно можна назвати емоційним інтелектом. У американців навіть є така приказка: «IQ дає тобі роботу, а EQ – кар'єру».

Тому акцентуємо увагу на тому, що засвоєння старшокласниками літературного компонента сприяє їхньому залученню до надбань вітчизняного і світового письменства, розвитку стійкої мотивації до читання, потреби у зверненні до художньої літератури протягом життя, збагаченню духовно-емоційного досвіду, формуванню загальної культури, підвищенню рівня володіння українською, іноземними мовами та мовами національних меншин.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Емоційний інтелект став предметом психологічного дослідження завдяки працям Г. Гарднера, Д. Гоулмана, Д. Карузо, Дж. Майєра, П. Саловея та ін. Вчені наголошують на необхідності й доцільності розвитку емоційного інтелекту, який визнано фактором забезпечення успішного особистісного та професійного зростання.

Проблема емоційного інтелекту активно обговорюється і висвітлюється у працях І. Андреевої [1], Н. Білик [2; 3; 4; 17], А. Богосвятської [5], В. Зарицької [10], Т. Лапшиної [11] та ін.

Всесвітній економічний форум у Давосі в 2016 році запам'ятався його учасникам особливою увагою до питань освіти й розвитку як запоруки розв'язання гуманітарних проблем, які є сьогодні і виникатимуть надалі. Для порівняння аналітики Форуму представили таблицю, що демонструє, які навички були актуальні для успішної кар'єри в 2015 році і які будуть важливими у 2020-му (табл. 1) [8]:

Таблиця 1

Актуальні навички для успішної кар'єри

2015	2020
1) Комплексне розв'язання проблем	1) Комплексне розв'язання проблем
2) Координація дій з іншими	2) Критичне мислення
3) Управління людьми	3) Креативність
4) Критичне мислення	4) Управління людьми
5) Взаємодія, ведення перемовин	5) Координація дій з іншими
6) Контроль якості	6) Емоційний інтелект
7) Сервіс-орієнтування	7) Складання суджень і ухвалення рішень
8) Складання суджень і ухвалення рішень	8) Сервіс-орієнтування
9) Активне слухання	9) Взаємодія, ведення перемовин
10) Креативність	10) Когнітивна гнучкість

Як бачимо, серед 10 навичок для успішної кар'єри 2020 року названо й емоційний інтелект, що досить особливо важливо для старшокласників, які йдуть у самостійне професійне життя.

Постановка завдання вимагає розгляду літературного компоненту у науковій картині світу та образі світу старшокласника як умови формування емоційного інтелекту.

Викладення основного матеріалу. Картина світу – це узагальнений наочний образ світу, що виступає як зовнішня оболонка для суб'єкта. Кожна окрема картина світу має дуже складну будову й виконує найрізноманітніші функції, проте спільною рисою для всіх картин світу є їх знаковий характер. Знаком виступає мова, а особливості форм існування мови

зумовлюють і відображають своєрідність мовних картин світу, які є основними структурними елементами картини світу (Е. Мосунов) [12].

М. Хайдегер писав, що картина світу – це не картина, що зображує світ, а світ, який сприймається, як картина. Між картиною світу як відображенням реального світу та мовною картиною світу як фіксацією цього відображення, на його думку, існують складні відносини [16].

В. Гумбольдт вважав, що «різні мови є для нації органами її оригінального мислення і сприйняття». На його думку, кожен народ по-своєму сприймає багатоманітність світу і по-своєму називає окремі фрагменти світу, а своєрідність створеної ним картини світу визначається тим, що в ній виражається індивідуальний, груповий і національний вербальний і невербальний досвід [6].

Ознаки-критерії, на основі яких можна розрізняти особливості різних картин світу: масштабність; чіткість; емоційна забарвленість; світло і темрява; присутність минулого, сьогодення і майбутнього; аналітизм і синтетизм; виділене суб'єкта із зовнішнього середовища; активність-пасивність; знаковість (символічність); рефлексивність; насиченість міжлюдськими стосунками; конформність; детермінованість світоустрою; ступінь загальної розвиненості. Як бачимо, серед цих ознак зустрічаємо і термін «емоційна забарвленість».

Розглянемо питання щодо терміну «шкільна навчальна література» – це:

1) система шкільних підручників, навчальних посібників, словників та інших засобів навчання, що існує в окремій країні в даний проміжок часу та обслуговує певну модель загальної середньої освіти, що склалася в цій державі;

2) педагогічне, книгознавче та соціальне явище.

Компоненти шкільної навчальної літератури взаємопов'язані між собою. Від змісту навчальної літератури залежить її структура, формат і функції. Чинні в даний період розвитку освіти вимоги до формату навчальної літератури не можуть не впливати на її зміст (передусім – обсяг) і деякою мірою на функції. Функції ж навчальної літератури мають певний вплив на її зміст, структуру та формат [9, с. 6].

Отже, сучасний урок у закладах загальної середньої освіти повинен вирізнятися особливою емоційною атмосферою і може перетворитися на повноцінний тренінг формування емоційного інтелекту в учнів старших класів.

Зважаючи на важливість зазначеної вище нами проблеми, звернемо увагу на читацьку активність українців 12–65 років (а це наші підлітки, старшокласники та їхні батьки, вчителі та ін.).

За даними дослідження компанії TNS, за 5 років кількість українців, які не уявляють своє життя без читання книг, зменшилася на 5%. Тенденція зниження читання помітна у більш старших вікових групах, а вікова група 12–24 років показує невелике зростання. Так, із 2010 року на 7,2% зменшилася кількість українців, які не уявляють своє життя без читання у віці 45–65 років, на 6,8% впала кількість читаючих серед українців у віці 25–45 років.

Незважаючи на розвиток Інтернету і популярність електронних книг, українці воліють читати все ж паперові видання. Відсоток українців, які читають друковані книги незначно впав з 64,5% у 2011 році, до 62% у 2014. При цьому, більш ніж у два рази зросла частина людей, які читають електронні книги – з 6,5% в 2011 до 13, 7% в 2014 році. Усього 5,5% українців у віці 45–65 років воліють читати електронні книги, а 70,7% усе ж читають друковані видання. Найпопулярніші електронні книги серед громадян віком 12–24 років – 24,6% читають саме електронні книги [15].

Із цього приводу викликають інтерес результати опитування серед українців щодо їхньої читацької активності, що провела Компанія маркетингових і соціологічних досліджень «Research & Branding Group».

Протягом жовтня-листопада 2017 року було опитано 1802 респондента віком від 18 років. Результати показали, що 43% опитаних за останній рік прочитали хоча б одну книгу, проте 51% українців не брали до рук жодного видання. 6% опитаних не змогли відповісти на питання, чи читали вони книги протягом попередніх 12 місяців. Число книг у тих українців, хто регулярно читає, коливається від одного до кількох десятків: 75% – прочитали менше 10-

ти книг, 50% – менше 4-х, 25% – менше 2-х. Середній показник прочитаних за рік книг становить 7 видань (6,9 – чоловіки, 7,5 – жінки).

Аналіз відповідей респондентів свідчить, бажання читати пов'язана з такими демографічними факторами, як стать, освіта, тип населеного пункту та регіон проживання. Зокрема, частіше читають жінки, аніж чоловіки – 48% до 38% відповідно. При цьому більшу зацікавленість літературою проявляють люди з вищою освітою (їх число становить 57%), аніж люди із середньою спеціальною (40%), середньою (31%) чи неповною середньою (39%). Також більше читають ті опитані, котрі проживають в обласних центрах (53%) чи великих містах (41%) відносно жителів селищ та смт (37%) [13].

За Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, метою освітньої галузі «Мови і літератури» є розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читацької культури, комунікативної та літературної компетентності, гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій. Освітня галузь складається з мовного і літературного компонентів. До *мовного* компонента належать українська мова, мови національних меншин (мова навчання і мова вивчення), іноземні мови, а до *літературного* – українська література, світова література і літератури національних меншин. Кожен із компонентів містить кілька наскрізних змістових ліній [7].

Розглянемо складники літературного компоненту:

1) *Емоційно-ціннісна лінія* забезпечує розкриття гуманістичного потенціалу та естетичної цінності творів української, світової літератури, а також літератур національних меншин, формування світогляду учнів, їх національної свідомості, моралі та громадянської позиції.

2) *Літературознавча лінія* передбачає вивчення літературних творів у єдності змісту і форми, оволодіння учнями основними літературознавчими поняттями, застосування їх у процесі аналізу та інтерпретації художніх творів, розгляд літературних творів, явищ і фактів у контексті літературного процесу, виявлення специфіки літературних напрямів, течій, шкіл у розвитку української літератури, світової літератури і літератур національних меншин, розкриття жанрово-стильових особливостей художніх творів, ознайомлення учнів із основними принципами художнього перекладу.

3) *Культурологічна лінія* передбачає усвідомлення творів художньої літератури як важливого складника мистецтва, ознайомлення учнів з основними цінностями світової художньої культури, розкриття особливостей творів, літературних явищ і фактів у широкому культурному контексті, висвітлення зв'язків літератури з філософією, міфологією, фольклором, звичаями, віруваннями, культурними традиціями різних народів і національностей, розширення ерудиції учнів, виховання їхньої загальної культури, поваги до національних і світових традицій, толерантного ставлення до представників різних культур, віросповідань, рас і національностей.

4) *Компаративна лінія* забезпечує порівняння літературних творів, їхніх компонентів (тем, мотивів, образів, поетичних засобів тощо), явищ і фактів, які належать до різних літератур, встановлення зв'язків між українською, світовою літературою і літературами національних меншин, розгляд традиційних тем, сюжетів, мотивів, образів у різних літературах, зіставлення оригінальних творів і україномовних перекладів літературних творів, увиразнення особливостей української культури та літератури на основі світової, демонстрацію лексичного багатства і невичерпних стилістичних можливостей української мови.

Таким чином, навчання мови та літератури у старшій школі полягає у розвитку здобутих в основній школі вмінь і навичок у всіх видах мовленнєвої та читацької діяльності, розвитку комунікативної компетентності з іноземних мов, заохоченні учнів до розширення кола читання, осмислення духовної цінності та поетики художніх творів, поглибленні культурно-пізнавальних інтересів учнів, усвідомленні ними ролі мови і літератури в сучасному світі, формуванні рис успішного мовця і творчого читача з високим рівнем

загальної культури, активною громадянською позицією, національною свідомістю, вихованні в учнів поваги до культурних традицій різних народів.

Зосередимо увагу на завданнях освітньої галузі в старшій школі:

- подальший розвиток мотивації до вивчення мови і літератури, засвоєння через мову і літературу історії, культури народу, моральних та естетичних цінностей, формування духовного світу учнів, їхніх світоглядних переконань, громадянських якостей, утвердження за допомогою засобів мови і літератури національних і загальнолюдських цінностей;

- розвиток умінь вільно спілкуватися в різних ситуаціях, формулювати та відстоювати власну думку, вести дискусію, оцінювати життєві явища, моральні, суспільні, історичні та інші проблеми сучасності, висловлювати щодо них власне ставлення, досягати взаєморозуміння та взаємодії з іншими людьми;

- удосконалення базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок, узагальнення та поглиблення знань учнів про мову як суспільне явище і про літературу – як мистецтво слова;

- вироблення вмінь орієнтуватися у різноманітній інформації українською та іншими мовами, у світі класичної та масової літератури, користуватися сучасними інформаційними комунікаціями (Інтернетом, системою дистанційного навчання тощо), провадити пошуково-дослідницьку діяльність (знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, систематизувати, зіставляти різноманітні факти та відомості), застосовувати на практиці здобуті у процесі вивчення мови і літератури знання, набуті вміння та навички;

- удосконалення під час упровадження дослідницької діяльності навичок самостійної навчальної діяльності, саморозвитку, самоконтролю, розвиток художньо-образного мислення, інтелектуальних і творчих здібностей учнів, їх емоційно-духовної сфери, естетичних смаків і загальної культури.

Важливо розуміти, що вивчення української літератури сприяє вихованню любові до народу, його мови, звичаїв, національних традицій, культури, розумінню світової та національної історії, проблем сьогодення, розвитку інтелектуальних, духовних та естетичних цінностей. Вивчення літератур національних меншин сприяє усвідомленню учнями розмаїття культурного багатства нашої держави, а світової літератури – залученню учнів до загальнолюдських цінностей, вихованню толерантного ставлення до різних народів, народностей, рас і культур.

Емоційна пам'ять, як зазначають І. Зязюн, Г. Сагач, надзвичайно тривка і формується як «пам'ять серця» без усякого заучування. Сприйняті й засвоєні художні образи стають мотивованою силою людської поведінки, смислоутворювальними факторами життя людей.

Будучи людинознавством, література зображає не тільки людські взаємини, джерело почуттів, але й величезною силою проникнення у внутрішній світ людини, виражає найглибші почуття, показуючи їх як спонукальну силу вчинків і взаємин людей.

Зокрема, з-поміж інших предметів, уроки літератури повинні бути орієнтованими на емоційний зміст художнього тексту, на виявлення тих художніх засобів, завдяки яким автор здійснює емоційний вплив на читача.

Визначено 6 основних позитивних переживань, що виникають у процесі навчальної діяльності, і кожне має місце у формуванні емоційного інтелекту, а саме:

- 1) почуття успіху;
- 2) приємність напруження;
- 3) захопленість навчанням;
- 4) задоволення результатом;
- 5) відчуття втоми;
- 6) переживання того, що справа зроблена.

Ефективність освітнього процесу залежить не лише від здібностей учнів, але й від наявності в них емоційних переживань, від їх навченості, здатності навчатися, старанності, працелюбності і, звичайно, емоційного інтелекту. Для залучення учнів до активної роботи на

уроці необхідне формування стійкої позитивної установки на діяльність, високий рівень мотивації, розуміння змісту діяльності на даному уроці.

Емоційний інтелект передбачає наявність певних якостей, формуванню й розвитку яких сприяють певні стратегії діяльності педагогів:

1. *Відкритість новому досвіду.* Педагогічною стратегією, що забезпечує формування такої риси, є постійне розширення рольового простору кожного учня, включення його в різноманітні види діяльності, що створює можливості для творчої самореалізації та накопичення досвіду соціальних стосунків.

2. *Внутрішня свобода.* Для її становлення потрібно постійно створювати учням ситуації вибору як у навчальній, так і в позакласній діяльності. Ситуація вибору стимулює пізнавальний інтерес, почуття відповідальності та власної гідності. Вибір учнями напрямків і завдань для самостійної роботи, гнучка система організації освітнього процесу з урахуванням здібностей, нахилів, побажань учнів та їх батьків, можливість реалізувати себе в обраних видах діяльності є головною умовою формування внутрішньої свободи та відповідальності особистості.

3. *Емоційна стабільність і стресостійкість.* Розуміння особливостей цієї сфери, вміння здійснювати емоційний обмін під час спілкування, відчувати почуття інших, допомагати їм і самому собі у складних, емоційно напружених ситуаціях. Проблема становлення емоційної культури особистості, розвиток емпатії є нині одним із найважливіших завдань кожного вчителя.

4. *Адекватна самооцінка.* Вагомим чинником, що впливає на успішність навчальної діяльності учня, є формування адекватної позитивної самооцінки, або, іншими словами, позитивного мислення. При цьому учень, який переконаний у своїй спроможності виконати поставлене перед ним завдання, засвоює новий матеріал набагато швидше і продуктивніше, ніж той, хто зневірився у своїх здібностях. Правильна самооцінка є визначальним фактором становлення позитивної Я-концепції особистості.

5. *Рефлексивність і спонтанність.* Стратегією розвитку цієї якості є включення учнів до процесу самоаналізу. Рефлексія може відбуватися на рівні усвідомлення психічних процесів і засобів оптимізації пізнавальної діяльності, аналізу моральних вчинків і соціальних ролей, що створює сприятливі умови для самоактуалізації особистості. Сучасні педагогічні технології позитивно впливають на розвиток *спонтанності*, тобто вміння швидко та адекватно реагувати в нестандартних ситуаціях, приймати миттєві ефективні рішення.

6. *Переорієнтація учнів на активну діяльність при засвоєнні нових знань.* Необхідно враховувати життєвий досвід та опорні знання учнів, які будуть спонукати їх до висунування гіпотез, відмовитися від класичного оцінювання кожної відповіді. Натомість запропонувати *оцінювання*, що виявляється в позитивному ставленні вчителя і класу до результатів навчальної діяльності учня. Створювати такі *проблемні ситуації*, за допомогою яких можна навчити діалектичному підходу до усвідомлення наукових фактів. Розв'язання проблемних ситуацій допомагає учням самостійно здобувати нові знання, вчить переборювати труднощі, дає імпульс до розвитку. Самостійний пошук відповіді сприяє систематизації знань, критичному їх осмисленню, утримуванню в зоні активної пам'яті, а також активізації розумових процесів.

7. *Співтворчість учителя та учнів* на основі ефективного взаємозв'язку емоцій та інтелекту забезпечує довготривале запам'ятовування, глибоке осмислення та творче функціонування знань, а тому є важливою.

З точки зору тактики, вчителю потрібно враховувати, що:

- емоційно значущі для старшокласника ситуації спонукають його до самовираження;
- емоції створюють «платформу», на якій виписуються нові знання;
- емоційно забарвлені знання мотивують учня до подальшого пізнання, вивчення, дослідження;

– освіта, що задіює емоційну сферу людини, сприяє розвитку ціннісного ставлення до знань, до світу, до інших людей.

8. *Згасання емоцій рівносильне втраті щастя.* Адже лише розвинута емоційна сфера є джерелом радості. А розвиток емоцій залежить від сприйняття оточуючого світу. Під час освітнього процесу потрібно підтримувати певний емоційний баланс. Позитивне емоційне забарвлення – могутній мотиваційний фактор навчальної діяльності. Ця концепція створення середовища розвитку дозволяє побачити перспективи подальшого розроблення питань щодо створення системи формування найвищого рівня емоційного інтелекту старшокласників, дослідження значення емоційного інтелекту для розвитку творчої особистості.

9. *Емоційна свобода.* Відкрите спілкування ґрунтується на емоційній свободі, що дозволяє бути самим собою, бути природним і справжнім у стосунках. Перехід у доросле життя, проблема професійного та особистісного самовизначення передбачає появу в учнів надлишку емоцій, які можуть набувати деструктивного характеру та блокувати становлення особистості старшокласників. Тому формування емоційного самоконтролю саме в цьому віці є необхідним і своєчасним засобом підтримки психічного здоров'я старшокласників.

Згадаємо одну із заслуг В. Сухомлинського про його глибоко обґрунтоване положення про велике виховне і розвивальне значення слова. Він розкриває свої концептуальні положення про виховний потенціал слова, який, до речі, недооцінює немало вчителів, вихователів. Цим зумовлюється зневажливе ставлення до виховної бесіди, зокрема, до «живого звернення до розуму і серця людей». Особливо це стосується, підкреслює автор, дитинства, коли спостерігається найглибший вплив слова *вихователя*.

«Звичайно, у формуванні духовного обличчя людини велику роль відіграють поведінка, взаємини в колективі, конкретна праця на благо народу. Але ж і поведінка, і взаємини, і праця – все це залежить від складних процесів, що відбуваються в душі, найважливішим засобом впливу на яку є *слово*» [14].

При цьому важливо, *яким* є слово, – розумним і чуйним, ясним і дохідливим, принциповим і відвертим, щирим і доброзичливим, упевненим і переконливим, чи, навпаки, – пустим, безбарвним, нікчемним, фальшивим, розрахованим не на те, щоб проникнути в душу вихованців і підтримати, збудити гідність, віру в себе, в кращі людські ідеали, а на те, щоб «принизити дитину», «розпекти», «пробрати» тощо.

Сухомлинський не лише вмів вплинути словом сам на душу учня, а й його, учня, налаштувати на спостереження, самостійне мислення, породження схвильованого і хвилюючого слова. Це була ціла система колективної літературно-творчої діяльності, особливо з написання казок. Сам Василь Олександрович згадував: «Ми написали тисячі казок. Хто ж їх автор? Це чудова українська ніч, і декілька поколінь маленьких дітей, і я – всі ми творці казок Школи під Голубим Небом». Педагог був переконаний, що всі діти можуть писати казки, вірші, оповідання.

Виходячи і вищезазначеного, необхідно пропонувати старшокласникам такі види діяльності й умови навчання, що сприятимуть прояву емоцій і формуванню відповідних навичок. Маючи розвинену емоційну грамотність, старшокласники будуть створювати навколо себе ауру доброзичливості, вступати у конструктивну взаємодію, успішно працювати в команді. Отже, емоційно обдаровані люди – ті, хто вміє керувати своїми почуттями і враховує почуття інших.

Висновок. В умовах сьогодення вивчення гуманітарних предметів не повинно концентруватися на виконанні традиційних завдань (читання та переклад тексту, виконання лексико-граматичних вправ, заучування тощо). Пріоритетними мають бути завдання, що спрямовані на спілкування, групову роботу, при яких відбувається розкриття творчого потенціалу старшокласників, прояв різних емоцій, активізація мовного матеріалу. Заняття з української та світової літератур якнайкраще підходять для впровадження емоційного компонента в освітній процес. Очевидним є те, що емоційний інтелект розвивається під час комунікативної діяльності й забезпечує успішне засвоєння матеріалу, підвищує рівень мотивації старшокласників, сприяє розвитку відповідних навичок.

Список використаних джерел

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена. *Вопросы психологии*. 2006. №3 С. 78–86.
2. Білик Н. І. Розвиток емоційного інтелекту вчителя і учня. *Педагогічна майстерність: виклики XXI століття [Текст]* : портфоліо каф. пед. майст. / [упор. : В. В. Зелюк, Н. І. Білик, Т. А. Устименко]. Полтав. обл. ін-т післядипл. пед. освіти ім. М. В. Остроградського. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2013. С. 117–136.
3. Білик Н. І. Розвиток комунікативної компетентності вчителів в умовах Нової української школи. *Модернізація змісту освіти в контексті полікультурного середовища та реалізації ідей Нової української школи* : матеріали II Міжн. наук.-практ. конф. (15–16 березня 2019 року). Кременчук : ПП Щербатих О. О. 2019. С. 82–83. ISBN 978-617-639-211-8
4. Білик Н. І. Суперпрофесіоналізм – найвищий рівень творчого самопроектування особистості вчителя в регіональній освітній системі підвищення кваліфікації. *Регіональна освітня система підвищення кваліфікації як фактор розвитку професіоналізму педагогічних працівників: теорія, практика та виклики часу: електрон.* : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. онлайн-конференції 23.11.2018 ПОІППО / за ред. д-ра. пед. наук Н. І. Білик. Полтава : ПОІППО, 2018. С. 7–11. URL : http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozhdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/tezi_23.11.2018.pdf
5. Богосвятська А. І. Емоційний інтелект і уроки світової літератури. *Зарубіжна література в школах України*. 2012. № 11. С. 22–27.
6. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / пер. с нем. Москва : Прогресс, 1985. 451 с.
7. *Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011-п>
8. 10 ключових навичок до 2020-го | EDUGET. URL : <https://www.eduget.com>
9. Жосан О. Е. Шкільна навчальна література: теорія і практика : довідник. Кіровоград : КЗ «КОІППО ім. Василя Сухомлинського»; Імекс-ЛТД, 2014. 156 с.
10. Зарицька В. В. Необхідність розвитку емоційного інтелекту особистості в процесі її підготовки до професійної діяльності. *Вісник Одеського національного університету*. 2010. № 16. С. 13–24.
11. Лапшина Т. Н. Развитие эмоционального интеллекта школьников. *Академический вестник*. 2012. №1(5). С. 119–126.
12. Мосунов Е. Л. Язык и картина мира : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.01. Магнитогорск, 2007. 25 с.
13. Скільки читають українці? Нове дослідження. URL : <https://starylev.com.ua/news/skilky-chytayut-ukrayinci-nove-doslidzhennya>
14. Сухомлинський В. О. Слово про слово. *Радянська Україна*. 1964. 16 січня.
15. *Українці стали менше читати, дослідження TNS | Kantar TNS в ...* URL : <https://tns-ua.com/news/ukraintsyi-stali-menshe-chitat-issledovanie-tns>
16. Хайдеггер М. Путь к языку. *Время и бытие*. Москва, 1993. С. 7–8.
17. Bilyk N. I. Communicative competence as a professional quality of teacher for general secondary education // Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine : monograph / edit. S. T. Zolotukhina, I. M. Trubavina. Vienna: Premier Publishing, 2019. 370 p. P. 191–201. ISBN 978-3-903197-55-8

Відомості про автора:

Білик Надія Іванівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, головний редактор електронного наукового фахового журналу України «Імідж сучасного педагога».